

A transzmorfikus szem és a tudás desztituálása

Lovász Ádám

„ARIANA

Egy önlefejező boszorkány egy 1970-es évekbeli horrorfilmből mutatta meg neked hogyan láss a saját perspektíván kívülről, és miként projektáld a képzeletet az anyagra.

GARY

Valós speciális effektusok. Kinematikus látás. A fejedet kívülről látni. Ez a világ egy képernyő.

ARIANA

Cut and paste.

FRANK

Jó, most fejezzük be a félrebeszélést. Ez annyira rettenetes és szép és valóságos hogy alig tudok gondolkodni. Nyilvánvalóan megérintett, vagy meghasított bennünket valami...

ARIANA

Valami szent.”¹

2016-ban az AirVisual Earth nevű vállalkozás egy globális térképet készített, amelyen csaknem valós időben nyomon követhetjük a légszennyezés mozgásait, áramlásait a Föld felszínén.² Több mint 8 ezer szenzor méri világszerte a levegő összetételét, és ezen adatokból komponálódik számunkra egy átfogó kép bolygónk jelenlegi helyzetéről. Aligha meglepő módon, a homokviharak által sújtott sivatagi régiók, valamint a féktelenül iparosodó Kína és India alkotják a légszennyezés csomópontjait. A térkép egyfajta globális tudatosságot ígér: minden aggódó Internet-felhasználó összekapcsolódhat a szennyező molekulák látványán keresztül egyfajta kozmikus, univerzális egységbe. Kinematikus látás ez, amely összekapcsolni hivatott a résztvevőket, az aggodalom által sújtott globális polgárokat. Egy nagyon fontos ellentétet kell számolnunk, mielőtt filozófiai értelemben visszatérhetnénk a testtelen(ített) látás kérdéséhez. Nevezetesen arról a dilemmáról van szó, hogy vajon lehetséges-e a vizualitás leválasztása a testről. Számtalan fosztóképző alkalmazásán keresztül fog vezetni az utunk, míg eljutunk a dezantropomorfizált és desztituált *transzmorfikus látás* fogalmához. Ennek során mindenekelőtt korunk egyik legfőbb előítéletével, intellektuális divatával kell leszámolnunk, nevezetesen a tudásnak testhez való rögzítésével. Tézisünk szerint a tudás még csak egy kiterjesztett, nomadikus testiségbe sem ágyazható, azaz, kiszabadulni, megszökni igyekszik még a legkiterjedtebb élet-fogalom elől is.

Amikor tudásról és életről beszélünk, két olyan evolúciós jelenségről beszélünk amelyek egymással összebékíthetetlenek. A tudás mindig túlfut az ontológiai rögzíthetőségen. Mivel csak a tapasztalás folyamán vagyunk képesek észlelni azt, hogy éppen tudunk valamit – itt és most – az az illúzió támad bennünk, hogy a világ emberarcúvá, sőt, a róla való tudomásunk függvényévé redukálható. Míg benne vagyunk a tapasztalás folyamatában, nem hatol be gondolkodásunkba a tagadás rettenetes ereje. A tapasztalati folyamaton mint regiszteren belül az valóságos, amit érzünk. Ezen a létszinten az érzet az uralkodó. Ám létszintek végtelen sokaságából alkotódik a világ. Amikor tudás és élet különválasztásáról beszélünk, nem azonosítjuk önmagunkat a tevékeny, aktív értelem és a receptív, passzív anyag kettősségére. Szó sincsen itt az élő, vitális ész és a halott, élettelen, valótlan „külvilág” karteziánus megkülönböztetéséről. Donna Haraway feminista episztemológiája, kiváltképpen a „Situating

¹ Masciandaro, Nicola (2018) *Sacer* (Charleston: Gnome [2]), 114.

² Denyer, Simon (2016) „This stunning world map shows the awful state of air pollution”, 2016.11.17., link: https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2016/11/17/this-stunning-world-map-shows-the-awful-state-of-air-pollution/?utm_term=.0c70f7b1a22b

Knowledges” című tanulmánya, fontos kiindulópont számunkra, ugyanakkor teoretikus értelemben nem megy kellőképpen messzire a létfeltárás vonatkozásában. Ami számunkra itt és most érdekfeszítő, az mindenekelőtt az, amiképpen Haraway igyekszik egy középutat felvázolni a tudományos objektivizmus és a posztmodern relativizmus útvesztői között. Amennyiben valaki a konstruktivista episztemológiai pozíciót választja, könnyen beleeshet abba a hibába, hogy minden „külső-belső határmegvonást” valamilyen hatalmi politikával azonosít.³ Ezalapján nem volna értelme még csak beszélni sem tudományos igazságokról, hiszen ezek mind csupán hatalmi játszmák jól álcázott termékei. Szemben az egyszerű konstruktivista anti-realizmussal, Haraway saját pozícióját egyfajta radikális konstruktivizmusként azonosítja, amely fenntartja a valóság iránti elkötelezettséget, miközben elismeri minden létező és érték kontingenciáját. A problémát ekképpen összegzi: „hogyan lehet számot vetni a tudásigények és szubjektumok radikális történeti kontingenciájával, miközben kritikus módon felismerjük a saját 'szemiotikai technológiáinkat' amelyekkel előállítunk jelentéseket, és ezzel párhuzamosan hogyan tudunk elkötelezettek maradni a 'való' világról szóló elbeszélések iránt.”⁴ Meg kívánja tartani Haraway a kritikai elmélet reflexivitását, miközben a megismerés és a megismerés tárgyának kontingenciáját egyaránt elismeri, anélkül hogy belecsúszna a relativizmus zsákutcájába.

Politikai éleslátásról tanúskodik a feminista filozófus részéről, hogy a „tudományháborúk” kirobbanását közvetlenül megelőzően felismerte a feminista tudományfilozófiák vakfoltjait és sebezhetőségét a kritikával szemben. Utólag visszatekintve aligha gondolhatja bárki, hogy a feminista és a posztmodern filozófia egyaránt nyertesként kerülhetett ki a Sokal-Bricmont könyv által kiváltott botrányból.⁵ A társadalomtudományok azóta is számottevő legitimációs deficittel rendelkeznek, mivel nem sikerült levakarniuk magukról a komolytalanság bélyegét. Tematikáikat tekintve a kultúrakutatásra összpontosító tudományágak különösen gyenge lábakon állnak, és képtelenek a döntéshozói vagy fogyasztói piacok számára egyaránt bebizonyítani a maguk hasznosságát. A vélt komolytalanság, az ilyen jellegű képzést nyújtó intézmények által kiadott diplomákat övező kételyek mind-mind összeadódnak a gyanú új hermeneutikájává. Egyre élénkebb hangok szólalnak meg a felsőoktatás állami finanszírozásának teljes felszámolása ügyében. Így Haraway, már csak az utókornak a bölcsészeti- és társadalomtudományok szempontjából hátrányos politikai fejlemények okán is, kifejezetten profétikusnak mondható. A feminista episztemológiának újra fel kell fedeznie a valóságos, újra realistává kell válnia a teljes irrelevancia elkerülése végett. Ugyanakkor ezen célkitűzés hatékonyságát tekintve kifejezetten rontja Haraway-nak a testiség melletti elkötelezettsége. Mint írja, „minden látás testet-öltött jellegére kívánom felhívni a figyelmet, és ennél fogva vissza kívánom szerezni azt a szenzoros rendszert amelyet oly gyakran használtak fel annak érdekében hogy megindokolják a jelölt testből való kilépést egy leigázó, sehonnan néző tekintetbe való átlépést kedvéért.”⁶ Amennyiben semmi sem képez kivételt a kontingencia alól, nehéz elképzelni miért is lenne gond a látásnak és a megismerésnek ilyen irányultságú evolúciója. Felmerül az olvasóban a cinikus kérdés, nevezetesen ha a látásnak

---

³ Haraway, Donna. "Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective." *Feminist studies* 14.3 (1988): 575-599., 576.

⁴ Haraway 1988: 579.

⁵ Sokal, Alan és Bricmont, Jean (2009 [1997]) *Intellektuális impostőrök. Posztmodern értelmiségiék visszaélése a tudománnyal*, ford. Kutrovác Gábor (Budapest: Typotex) Egy később ügy során egy szkeptikus szellemiségű szerző beküldött egy gender studies folyóirathoz a következő címmel: „The Conceptual Penis as a Social Construct.” A kamucikk elfogadásra került, és hatalmas visszhang keletkezett az ügyből, számottevő károkat okozva ezáltal a szélesebb kultúrakutatói (cultural studies) típusú tudományágaknak. Boghossian, Peter és Lindsay, James (2017) „The Conceptual Penis as a Social Construct: A Sokal-Style Hoax on Gender Studies”, 2017.05.17., link: https://www.skeptic.com/reading_room/conceptual-penis-social-construct-sokal-style-hoax-on-gender-studies/

⁶ Haraway 1988: 581.

ténylegesen sikerült leválasztania önmagát az organikus élőlényekről – például a Haraway által élénket szidott katonai műholdak alakjában – mi is ezzel a voltaképpeni probléma? Felvethető, hogy mindez hatalmi célokat szolgál, és kétségtelenül erős a hatalmi és manipulációs potenciálja a megfigyelési rendszereknek, sőt, elsősorban a geopolitikai szempontok motiválják az ilyen technológiák fejlesztését. Ám a reduktivizmus elleni saját bírálatával kerül ellentmondásba Haraway, amikor a dekorporealizált és technicizált tudást puszta hatalmi játékká, reagan-i hideg háborús katonai pazarlássá fokozza le. Arról lenne szó, Haraway paranoiás víziója értelmében, hogy a fallikus tekintet Isten szerepét kívánná átvenni, és ennyiben egy gögös illúzióknak tekinthető.⁷ Nem több holmi „Isten-trükknél” (*God-trick*), a zsidó-keresztény mindenható Isten szájalmas utánzásánál. Valóban csak ennyit vehetünk észre a technológiában mint létmódban? Minden tudásigény, véli Haraway, elhelyezhető és szituálható.

Nem nehéz a fenti pozícióban némi konzervativizmust felfedezni. A kritikai elmélet általánosságban a modern társadalomról egyfajta totalizáló, holisztikus leírást nyújt. Általános ismertetőjegye a kritikai elméletnek, hogy minden a hatalomról szól, így a feminizmus számottevő hányadát is jellemzi egyfajta hatalomközpontúság. Noha ez a kártékony tendencia csak részben jellemzi Haraway munkásságát – műveiben a patriarchátus és a kapitalizmus ostromozásánál jóval több hely jut az állatfajok határain átívelő játéknak, barátságoknak, sőt, a bestialitás határán is túlmenő intimitásnak – mégis átfertőzi az organikuságról leváló technológiákról szóló leírását. Képtelen elfogadni azt a nagyon is lényeges ontológiai különbséget, amely elkülöníti az életet az értelemtől, mivel ez felborítaná az egységesítő szándékú relációs ontológiáját. Elkerülhetetlennek tűnik Niklas Luhmann-nak a kritikai elmélet kiüresedtségéről szóló kegyetlen diagnózisának számításba vétele ebben a vonatkozásban: „szó sincs itt semmiféle, a posztmodern társadalomba való átmenetről. Az, ami most végetért, sokkal inkább az a fajta átmeneti szemantika, ami egyrészt a régi nemesi társadalom világát már maga mögött hagyta, de a modern társadalmat még nem tudta megfigyelni és leírni, hanem ebből a tehetetlenségből jövőprojektumot fabrikált.”⁸ A kritikai elmélet Luhmann diagnózisa alapján a múltbéli társadalomra van szabva, az olyan társadalmi formákra amelyeket a vertikális hatalom jellemez. Képtelen számot vetni bármilyen holisztikus igényű társadalomelmélet a modern társadalom funkcionális differenciáltságával. Olyan fokú komplexitás jellemzi a kibontakozó modernitást, hogy jóformán nincs is értelme egységes társadalomról beszélnünk. Első látásra abszurdum volna Haraway-t korszerűtlenséggel, elavultsággal vádolni, témái ugyanis máig a legkorszerűbb és legaktuálisabb filozófusok közé emelik. Még csak az sem segít az ügyén, hogy a „tudásról” többszámban beszél, akár csak bármelyik posztmodern szerző. Egységes, testtelen, objektív tudás helyett az élet szövedékébe ágyazódó, megannyi tudásformát említ, amelyek mind „részlegesek, elhelyezhetőek, és kritikaiak.”⁹

Ám Haraway „alávetett tudásokba” (*subjugated knowledges*) vetett bizalma nem tűnik egyébnek, mint a marxista-progresszív metanarratíva roncsolt metaelvi maradványának. Ha a kontingencia egyetemes elv, ennek az elvek egészére kell vonatkoznia. Vagyis az alávetett vagy az uralkodó elve tökéletesen felcserélhetővé válik, amennyiben hiányzik bármilyen ontológiai alapja a moralitásnak. Evolúciója során a társadalom elérte azt a fejlettségi szintet, hogy képessé vált elkülönöződni önmagától. Tökéletesen megférnek egymás mellett egymással tökéletesen ellentétes ideológiák és funkcionális rendszerek. Míg a szociális ellátórendszer az egyetemes emberi méltóság ideológiája mentén szerveződik, addig az

---

⁷ Haraway 1988: 582.

⁸ Luhmann, Niklas (2013) „Látom azt, amit te nem láatsz”, ford. Kiss Lajos András, itt: Luhmann, Niklas (2013) *Kommunikáció és társadalom. Luhmann olvasókönyv*, szerk. Bognár Bulcsú és Karácsony András (Budapest: Gondolat), 106-115., 111.

⁹ Haraway 1988: 584.

úrutazást működtető magánvállalkozások a lehető legszigorúbb gazdasági és biológiai szelektivitás elvei mentén működnek. Míg az etika tanszékeken az ember metafizikai helyéről és világban való létéről beszélünk, addig a biotechnológiai kísérletezés naponta állít elő újabb kiborg entitásokat, szörnyeket és hibrideket. A funkcionális differenciálódás szempontjával, minden összetettsége dacára, nem számol Haraway, ugyanis nem tartja lehetségesnek a tudásnak mint önálló rendszernek a létrejöttét. Márpedig van, immáron többszáz éve, az önleírása alapján deszituált, deterritorializált absztrakt tudás. Szidalmazhatjuk reggeltől estig, filozofusok hadai rögzíthetik a tudás testi vagy személyes mivoltát, sőt, egyenesen filozófiai ortodoxiává válhat a tudás testet öltött (*embodied*) jellege, ez semmit sem módosít a tudomány mint funkcionális rendszer működésén. Bizar módon, túlságosan is humanistaként azonosíthatjuk Haraway-t, amikor például a következő etikai igényt fogalmazza meg: „nem helyezkedhetünk át bármilyen megfigyelési helyzetbe anélkül hogy ne lennénk felelősök ezért a mozgásért.”¹⁰ A felelősséget immáron évtizedek óta sikeresen kiszervezi önmagából az ipar. Nem dolga a gazdasági rendszernek a morális felelősség firtatása, önnönmaga állandó megkérdőjelezése. Semmi cinizmus sincsen abban, amikor a BP vezérigazgatója kijelenti a környezettudatosság iránti elkötelezettségét – mint magánszemély. Vállalatvezetőként az általa vezetett vállalkozás nyereségessége alkotja figyelmének fókuszpontját. Nem véletlenül tekinti Isaiah Berlin a következő tételt a modern liberális szabadságfelfogás egyik központi fontosságú komponensének: „egy határvonalat kell felállítani a magánélet és a nyilvános autoritás közé.”¹¹ Önmagában a magánszféra/közsféra megkülönböztetés idejétmúlt liberális individualizmusnak tűnhet, azonban mégiscsak utal a különböző részterületek elkülöníthetőségének modern igényére. Ezen igény a 19. századi klasszikus liberalizmussal együtt érkezik meg, ám túléli a szubjektum halálának dekonstruktív pillanatát. A kritikai elmélet minden formája alapvető módon veszélyezteti a megkülönböztetést. Mivel képtelen elfogadni a társadalom felbomlott, valóságosan poszthumanisztikus jellegét, a kritikai elméletnek még a leghaladóbb formái, így Haraway diskurzusa is, belecsúsznak a hatalom lehetetlen rehumanizálásának illuzorikus igényébe. A nyugati testtelen tekintet meghaladása magában hordozná Haraway szerint az emancipáció lehetőségét, amelynek keretén belül kibontakozhatnak „izomorfikus szubjektumok, ágensek és territóriumok.”¹² Szubjektum-objektum ellentét helyett Haraway egy olyan új materializmust javasol, amely számol a dolgok ágenciájával. Ez a dezantropomorfizált hatóképesség ideája. Azonosságok helyett végtelenül felszabdalt mezőkként kell újrakonceptualizálnunk a világ egészét.¹³ Önmagában nem is problematikus ez a koncepció, és izgalmas irányokba gondolta tovább az intra-aktivitás fogalmán keresztül a poszthumanista feminista Karen Barad.¹⁴ Sokkal inkább problematikus az ontológiai pluralizmusnak az átfogó, emancipatívként beállított metanarratívába történő bekapcsolás amelyet Haraway nézetünk szerint teljesen sikertelenül hajt végre.

Semmi sem indokolja a dolgok ágenciájának elismerésének a humanista szellemű kritikai elmélettel való háziasítását, megszelidítését. Látszólag végtelen nyitottságot kapunk, azonban Haraway a saját materialista ontológiájának radikális potencialitását mintegy előre lezárja amint kirekeszti a testtelen látás lehetőségét: „a test felől, a komplex, önellentmondó, strukturáló és strukturált test felől való látás mellett érvelek, szemben a fentről, a sehonnan, az egyszerűség felől érkező tekintettel.”¹⁵ Szigorúan tilos, egyenesen tűrhetetlen az életaffirmáló

---

¹⁰ Haraway 1988: 585.

¹¹ Berlin, Isaiah (1958) „Two Concepts of Liberty”, itt: Berlin, Isaiah (2002) *Liberty* (Oxford és New York: Oxford University Press), 166-218., 204.

¹² Haraway 1988: 586.

¹³ Haraway 1988: 587-8.

¹⁴ Barad, Karen (2007) *Meeting the Universe Halfway. Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning* (Durham és London: Duke University Press)

¹⁵ Haraway 1988: 589.

vitalista számára a sehol felől érkező transzmorfikus vizualitás. Ez Haraway saját Isten-trükkje: el kell fogadnunk, pusztán az ő szerzői tekintélye okán, hogy az élet érdemes a megőrzésre, a világnak pedig kiszakíthatatlan részelemei vagyunk. Márpedig a vitalizmus minden igazságát felszámolja a tudomány. Az élet számára kedvező közeg helyett az élehetlenség, a kozmikus üresség látványát nyújtja a testről leváló természettudományi tekintet. Kényelmetlen faktum, elismerésre méltatlan gonosz erőként tételeződik Harawaynál a műhold transzmorfikus szeme. Ez a külsődleges szem a világra szó szerint lenéz, és látja annak romlottságát, szennyességét. Az a veszély fenyeget mindannyiunkat, hogy egy napon - a *The 100* című sci-fi televíziós sorozathoz hasonlóan - a világűrből levezenyli a végső nukleáris holokausztot egy mizantróp mesterséges intelligencia. A szituált tudás fogalma Haraway számára a vitalizmusnak mint metafizikai elvnek a megmentésére szolgál. Minden helyzet, minden környezet eredendően közösségi jellegű, világosítja fel olvasóit Haraway: „a szituált tudások a közösségekről szólnak, nem pedig az izolált individuumokról.”¹⁶ Ily módon a látszólag episztemológiai vizsgálódás az elveszett közösségiség iránti reakciós nosztalgikaként lepleződik le. Meg kell őriznünk a testiséget, még ha elkerülhetetlen is annak összeolvadása a gépi ökológiával. Hibridizált formában ugyan, de megőrzi Haraway is a test elsőbbségét. De mi végett? A funkcionális elkülönöződés hatalma a látást már kiszakította a fejből, és feltöltötte azt az inorganikusság szférájába. Abszurd pozíció újra visszarágasztani a szemgolyókat, amikor azok megszökni vágnak, el innen, erről a szennyezett bolygóról. A látás immáron elhatározta, hogy el kíván fordulni a Földtől és beleveszni a világűr végtelenjébe. Elemi módon belefoglaltatik a „progresszív” pozícióba egyfajta visszavágyódás. Azzal a megnyugtatónak szánt perspektívával kecsget bennünket Haraway, hogy saját emberi végességünk felismerése révén újra összhangba kerülhetünk a természettel. „Objektivitás” alatt nem érhetünk semmilyen „elkülönülést”, sokkal inkább egyfajta kibékülést, strukturálódást jelent amely „a kereszteződéseknek egy csomópontjába” hív bennünket, ahol nomadikus prérifarkasokká válhatunk.¹⁷

De valóban illuzorikus volna a külsődlegesség inorganikus perspektívája? Már az érzékelési technológia mai fejlettségi fokát tekintve sem gondolhatjuk így. Ugyanakkor, a gondolkodás mindig is képes volt a világ és a teremtés iránti maradéktalan megvetés hangján szólni. Az életszeretőket nyugtalanítja, hogy léteznek, sőt, míg a megfelelő állapotok fennállnak, mindig is létezni fognak olyan gondolkodó lények amelyek megvetik a teremtést. Létezik a gondolkodás modalitásai közül egy bizonyos, diabolikusnak, vagy gnosztikusnak nevezhető modalitás, amely a szó szoros értelmében leköpi az élet szentségét. Megannyira kiterjedt, az élet vagy akár az ágencia minden mozzanatát magába foglalva sem képes a vitalizmus számot vetni a szkepszis azon fokával, amely mintegy megnyitná a létet az elképzelhetetlen előtt. Székely János költő *A düh szonettjei* című versének ötödik szonettje a létezés iránti külsődleges megvetés szemszögéből íródott, és tökéletesen példázza a gondolkodásnak a világból történő kilépésre irányuló képességét:

*„Másként, Uram, nem így, nem így,
Másként gondoltad el bizonynal.
Már egyáltalán semmiben
Sem értek egyet világgoddal.*

*Élet – gondoltad –, s lett halál.
Igazság – s lettek új halottak.
A béke bűn, az elnyomás
Dicsőség lett, mire kimondtad.*

¹⁶ Haraway 1988: 590.

¹⁷ Haraway 1988: 595-6.

*Körülvész, csaknem eltemet
Az undor és a rettenet.
Úgy dadognak a lények, hogy már*

*Magam is képtelen vagyok
Kinyögni, amit gondolok
Kudarcaid felől, te kontár.”¹⁸*

A szonett tartalma nem merül ki a pusztá istenkáromlásban; a költő által performált tagadás a lét egészét sem hagyja érintetlenül. A létezés minden egyes mozzanata a teremtés folyamatának kontár jellege mellett szóló érvként azonosítódik a világundor tekintete előtt. Még az anyagot is képes mintegy spekulatív úton megsemmisíteni a gondolat. Értelem és anyag között szakadékok nyílhatnak. Képtelenség, a gondolatnak egy bizonyos kritikus küszöbének elérését követően, többé domesztikálni a gondolkodást. Ily módon felfedezzük, hogy a természettudomány mellett a költészet bizonyos gnosztikus formái is rendelkeznek a megkülönböztetés intenzív töltetével. Bármennyire is erőlködünk, bizonyos gondolatokat képtelenség benne tartani a világ immanenciájában. A gnosztikus költemény mint szökésvonal, a teremtés elleni diabolikus lázadás jegyében felszámolja a léthez és az élethez mint egymással összefüggő illúziókhöz való hamis ragaszkodást. Minden életszerető retorika ellenében, a tudás deszituáltsága lehetővé teszi a transzmorfikus látást, a minden formán keresztüllátó dehumanizált vizualitást. Nem kell hogy ez a pesszimista világlátás bennünket keserű szájjal hagyjon. A világ hiábavalóságának és értelemnélküliségének perspektívája ahhoz az etikai felismeréshez is elvezethet, mely alapján mindazt, ami végzetszerűen és ténylegesen van, etikai kötelességünk elfogadni. Régi szóval *amor fati*-nak, a saját sorsunk örömteli, affirmatív elfogadásának nevezhetjük.

BIBLIOGRÁFIA

- Barad, Karen (2007) *Meeting the Universe Halfway. Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning* (Durham és London: Duke University Press)
- Berlin, Isaiah (1958) „Two Concepts of Liberty”, itt: Berlin, Isaiah (2002) *Liberty* (Oxford és New York: Oxford University Press), 166-218.
- Boghossian, Peter és Lindsay, James (2017) „The Conceptual Penis as a Social Construct: A Sokal-Style Hoax on Gender Studies”, 2017.05.17., link: https://www.skeptic.com/reading_room/conceptual-penis-social-construct-sokal-style-hoax-on-gender-studies/
- Denyer, Simon (2016) „This stunning world map shows the awful state of air pollution”, 2016.11.17., link: https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2016/11/17/this-stunning-world-map-shows-the-awful-state-of-air-pollution/?utm_term=.0c70f7b1a22b
- Haraway, Donna. "Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective." *Feminist studies* 14.3 (1988): 575-599.
- Luhmann, Niklas (2013) „Látom azt, amit te nem látsz”, ford. Kiss Lajos András, itt: Luhmann, Niklas (2013) *Kommunikáció és társadalom. Luhmann olvasókönyv*, szerk. Bognár Bulcsú és Karácsony András (Budapest: Gondolat), 106-115.
- Masciandaro, Nicola (2018) *Sacer* (Charleston: Gnome [2])

---

¹⁸ Székely János (1994) *Semmi – soha. Versek 1948-1986* (Bukarest: Kriterion Könyvkiadó), 461

- Sokal, Alan és Bricmont, Jean (2009 [1997]) *Intellektuális impostszörök. Posztmodern értelmiségek visszaélése a tudománnyal*, ford. Kutrovác Gábor (Budapest: Typotex)
- Székely János (1994) *Semmi – soha. Versek 1948-1986* (Bukarest: Kriterion Könyvkiadó)